

Jolita Viluckienė

Judėjimo negalią ženklinantis atributas – vežimėlis. Fenomenologiškai grindžiamo sociologinio supratimo galimybė

Santrauka. Šiame straipsnyje, pasitelkiant Alfredo Schützso sociologines fenomenologines sąvokas ir asmenines judėjimo negalią turinčių žmonių naracijas, siekiama atskleisti, kaip asmenys, dieną iš dienos praleidžiantys sėdėdami neįgaliojo vežimėlyje, subjektyviomis prasmėmis kuria ir konstruoja jiems reikšmingą socialinę tikrovę, kurios vienas kertinių kasdienybės elementų yra pats vežimėlis. Dėl skirtingų interpretacijos schemų, taikomų tam pačiam ženklui „perskaityti“, skirtingi individai tam pačiam objektui – šiuo atveju neįgaliojo vežimėliui – priskiria skirtingas prasmes, jiems jis ženklina skirtingą tikrovę. Taigi prasmių įvairovė, suteikiama vežimėliui, priklauso nuo kiekvieno neįgalaus asmens turimos socialinio žinojimo atsargos, kuri apima kultūrines, simbolines visuomenėje vyraujančias neįgalumo reikšmes, taip pat nuo negalios pobūdžio (įgimtos ar po traumos/ligos įgytos) asmeninės patirties sąveikose su kitais neįgaliaisiais iki traumos arba tos patirties neturėjimo bei nuo reikšmingų kitų, kurie vienaip ar kitaip dalyvauja formuojant arba koreguojant neįgaliojo nuostatas vežimėlio atžvilgiu resocializacijos procese.

Pagrindiniai žodžiai: judėjimo negalia, vežimėlis, neįgalieji, subjektyvi prasmė, fenomenologinė sociologija.

Keywords: motor disability, wheelchair, disabled, subjective meaning, phenomenological sociology.

Judėjimo negalią turintis asmuo neatsiejamas nuo pagrindinio jį identifikuojančio visuomenės akyse atributo – vežimėlio. Taip vežimėlis tampa ženklu, žyminčiu negalios tikrovę. Viena vertus, jis yra integrali negalios palytėto asmens socialinės tapatybės dalis, kita vertus, jis gali stipriai įsismelkti ir į individualią tapatybę, tapdamas daugiau ar mažiau integralia jo kūno dalimi. Išoriškai apibūdinamas kaip elementari techninės pagalbos priemonė, vežimėlis iš tiesų labai skirtingai įprasmina neįgaliųjų

subjektyviai išgyvenamą negalios tikrovę. Šių prasmų atskleidimui pasitelktas fenomenologinės sociologijos požiūris, padedantis atskleisti, kaip neįgalūs žmonės supranta ir interpretuoja negalią ir su ja susijusius savo gyvenimo faktus bei reiškinius, įvykusius ar tebesitęsiančius socialinių situacijų bei sąveikų metu. Vežimėlis iš esmės yra daiktas, be kurio judėjimo negalią turintis žmogus neišsivaizduoja savo kasdienio gyvenimo. Tad pastarasis natūraliai ar priverstinai esti svarbiausia parankinė priemonė, kurios

dėka troškimas judėti tampa realybe, tik vis dėlto kitokia, nei vaikštančio žmogaus. Kadangi vežimėlis glaudžiai susijęs su žmogaus kūnu, tad jis kartu gali būti nagrinėjamas ir kaip kūniškoji *Aš* tapatybės dalis.

Judėjimo negalios atveju kūnas nuo mažumės pasižymi kitokiomis, nei vaikštančio žmogaus, savybėmis arba vėlesniame gyvenimo tarpsnyje dėl ligos ar traumos patiria tam tikras modifikacijas, dėl kurių pasikeičia jutimai, judėjimo erdvėje galimybės ir aplinkybės. Kūno motorikos pažeidimai, atskirų jo dalių nefunkcionavimas neišvengiamai palieka pėdsakus individo sąmonėje, t. y. atsiliepia jo išgyvenamo pasaulio suvokimui. Taigi negalios pobūdis sąlygoja šio kūniškojo subjekto santykį su pasauliu. Išgyvenamo kūno santykis su pasauliu nuo pat pradžios yra prisodrintas prasmės, nes pasaulis kūniškajam subjektui yra išgyvenamas pasaulis, jam reikšmingas pasaulis (Sadala and Adorno 2002; 286), o kūnas apskritai negali būti nagrinėjamas atskirai nuo subjekto ir jo išgyvenamos patirties, nes šio subjekto sąmonė visada yra įkūnyta. M. Merleau-Ponty žodžiais tariant, individas ne tiek turi kūną, kiek pats yra kūnas (1962; 175). Vadinasi, negalios apimtas kūnas tampa perspektyva, per kurią toks žmogus patiria ir suvokia savo gyvenamąjį pasaulį (Crossley 1995; 48). Dėl to fenomenologiškai grindžiama sociologija suteikia galimybę tyrinėti žmonių patiriamą kūno negalios fenomeną

kaip kompleksinį reiškinių, kartu įtraukiant ir subjektyvią neigalaus kūno patirtį, ir negalios akivaizdoje išgyvenamų socialinių santykių raišką (Hughes and Paterson 2006; 101).

Šiame straipsnyje pasitelkiant Alfredo Schützo sociologines fenomenologines sąvokas ir asmenines judėjimo negalią turinčių žmonių naracijas, surinktas kokybinio giluminio interviu metu¹, siekiama atskleisti, kaip asmenys, dieną iš dienos praleidžiantys sėdėdami neigaliojo vežimėlyje, subjektyviomis prasmėmis kuria ir konstruoja jiems reikšmingą socialinę tikrovę, kurios vienas kertinių kasdienybės elementų yra pats vežimėlis. Straipsnyje išryškinamas skirtingas vėlesniame gyvenimo tarpsnyje negalią įgijusių ir nuo gimimo ar iš vaikystės neigalių asmenų santykis su vežimėliu bei įvairios jam suteikiamos prasmės.

Pirmame skirsnyje atskleidžiama, kaip resocializacijos metu pozityvia linkme keičiasi dėl fizinės traumos ar ligos neigaliais tapusių asmenų vežimėliui suteikiamos reikšmės, antrame skirsnyje nagrinėjamas nuo gimimo/vaikystės neigaliųjų gana emocionalus ir daugiaprasmis santykis su vežimėliu bei parodomas požiūrio į vežimėlį skirtumas tarp jaunosios ir vyresniosios kartos atstovų. Paskutiniame straipsnio skirsnyje pristatomas judėjimo negalią turinčių ir neturinčių visuomenės narių santykio su vežimėliu kontrastas, atveriantis paradoksaliai priešingą negalios tikrovės įreikšminimą.

¹ Straipsnis parengtas J. Viluckienės (2011) disertacijos „Judėjimo negalią turinčių asmenų fenomenologinė gyvenamojo pasaulio analizė“ empirinio tyrimo pagrindu. Kokybinis tyrimas buvo atliktas Lietuvos paraplegikų asociacijos stovyklavietėje Monciškėse (Palangos m. sav.) 2008 m. liepos – rugpjūčio mėnesiais. Apklausti 60 neigaliojo vežimėliu judantys 22–55 metų amžiaus vyrai (31) ir moterys (29), turintys nuo dviejų ir daugiau metų gyvenimo su negalia patirtį. Iš jų: 48 – neigaliais tapę po stuburo traumos ar ligos, 12 – su negalia nuo vaikystės.

Vėlesniame gyvenimo tarpsnyje negalia įgijusiųjų santykis su vežimėliu ir jo kaita resocializacijos metu

Alfredas Schützas (1970), analizuodamas individo suvokiamą socialinį pasaulį kaip supintą socialinių santykių tinklą su ženklų ir simbolių sistema, turinčia tam tikra prasmų struktūrą, tvirtina, jog tarp ženklo ir tikrovės, kurią jis žymi arba išreiškia, egzistuoja reprezentacijos santykis. Pastarasis yra ne kas kita, kaip ryšys tarp interpretacinių schemų, taikomų išoriniams objektams, suvokiama kaip ženklai. Tačiau interpretacijos schemas, taikomos tam pačiam ženklui „perskaičiuoti“, gali skirtis, nes jos susiformuoja ankstesnės patirties ir žinojimo pagrindu (ten pat; 102). Todėl skirtingi individai tam pačiam objektui – šiuo atveju neigaliojo vežimėliui – priskiria skirtingas prasmes, jiems jis ženklina skirtingą tikrovę. Taigi prasmų įvairovė, suteikiama vežimėliui, priklauso tiek nuo kiekvieno neigalaus asmens turimos socialinio žinojimo atsargos, kuri apima kultūrinės, simbolines visuomenėje vyraujančias neigalumo reikšmes, tiek nuo asmeninės patirties sąveikose su neigaliaisiais iki traumos arba tos patirties neturėjimo, tiek nuo reikšmingų kitų, kurie vienaip ar kitaip dalyvavo formuojant arba koreguojant neigaliojo nuostatas vežimėlio atžvilgiu resocializacijos procese.

Svarbu atkreipti dėmesį, jog vežimėlio kaip ženklo subjektyvi prasmė dažniausiai yra kintanti, individo biografinio laiko perspektyvos požiūriu. Ištikus negaliai, iš pradžių asmuo vežimėliui suteikia vienokias, dažniausiai neigiamas reikšmes, o vėliau, pradėjus važinėti, požiūris į jį ir net pats santykis paprastai pasikeičia. Atsi-

gaunant po organizmą sukrėtusios trauminės, šoko būsenos, individui tenka pratintis gulėjimo lovoje režimą keisti sėdėjimu. Tada ir susiduriama su vežimėliu, kuris iš pradžių daugeliui negalios „naujokų“ kelia baisias asociacijas, t. y. jie susieja vežimėlį su nenorima, siaubingai išivaizduojama ateities tikrove, kurios jie vis dar kratosi ir viliasi, kad galės atsistoti, vėl pradėti vaikščioti ir tęsti nutrūkusį jiems įprastą ir gerai pažįstamą gyvenimo būdą, atlikinėti rutines socialines praktikas su gana tiksliai nuspėjama rezultatais. O atsisėdimas į vežimėlį išgyvenamas kaip nenumaldomas senosios tikrovės praradimas ir naujosios, visiškai nepriimtinos priartėjimas. Trijų moterų pirminis negatyvus santykis su vežimėliu iliustruoja jam suteikiamas anksčiau aptartas reikšmes:

„Aš prisimenu, man nupirko vežimą, parvežė, tai buvo didžiulės ašaros, aš negalėdavau sėdėti tam vežime. Mane pasodina, aš ten kažką atlieku ir vėl: „Persodinkit mane ant fotelio.“ (Ramutė, 50 m., su negalia 27 m.)

„Pirmą kartą pamačiau vežimėlį, tai ten, neduok Dieve, neikiškite man šito dalyko! Man dar socialinis darbuotojas: „Oi, čia toks vežimėlis, čia toks ten super, super, pasižiūrėk.“ Galvoju, Dieve, ką tu čia man aiškini? Man to nereikia!“ (Justina, 25 m., su negalia 7 m.)

Neigaliais tapę asmenys, viena vertus, realiame gyvenime susiduria su nauja, visai nepažįstama situacija, kuri reikalauja naujų būdų veikti pasaulyje, o kita vertus, pirmaisiais mėnesiais ar net metais jie dažniausiai vis dar iliuziškai gyvena „ir taip toliau“ bei „aš galiu tai padaryti vėl“ idealizacijomis, kurios yra esminės natūralios nuostatos mąstymo² savybės (Schutz

² Natūralios nuostatos sąvoką A. Schützas vartoja nurodydamas kasdienybėje gyvenančio individo sąmonės būseną, kuri pasireiškia įsitikinimu pasaulio vientisumu taip, kaip jis atrodo ir yra pati-

and Luckmann 1973; 7–8). Tai reiškia, jog vis dar viliamasi, kad gyvenamojo pasaulio struktūra išlieka pastovi, ir ankstesnė vaikščiojimo patirtis vis dar galiojanti, tad ir toliau tikimasi, kad bus galima pakilti iš vežimėlio ar lovos ir, kartoiant praėityje atliktus veiksmus, grįžti prie įprasto gyvenimo ritmo ir stiliaus. Tai parodo, kokia svetima yra naujoji kasdienio gyvenimo tikrovė, nuo kurios bėgama į kitą, gyvenimo įvykių į praeitį nuneštą, o dabar jau tapusį nepagrįstų vilčių, lūkesčių ir fantazijų pasaulį.

Dera prisiminti ir tuos asmenis, kurie nepatyrė drastiškos ir staigios savo gyvenimo kaitos dėl nuosaikesnės, keletą metų trukusios judėjimo negalios išsivystymo eigos. Tačiau atsisėdimą į vežimėlį jie taip pat išgyvena kaip kritinį jų gyvenimo momentą, kuris brėžia prarają tarp ankstesnio gyvenimo ir dabartinio, kuris dėl ypač stipriai pažengusios judėjimo negalios vis dar yra svetimas, nepriimtinas. Informantės Onos, kuri, dėl ligos pamažu nusilpus raumenims, buvo priversta sėsti į vežimėlį, mintys iliustruoja subjektyvų tokios negalios išgyvenimą:

„T.: O jūs visgi sakėte, kad negalia – moralinė trauma. Kuo pasireiškia ta moralinė trauma?

O.: Vidiniu diskomfortu. Tai supranti, visam viduj vyksta karas, žinai. Kai supranti, kad sėdai, bet tu nenori sėdėt. Tai yra viduj karas toksai ir tu pastoviai užsiėmęs savo mintimis, žinai ir matai, kad jau tau blogai, tu save turi traukt, nes jeigu tu pats savęs neištrauksi, tau niekas nepadės, o bus depresija.“ (Ona, 40 m., su negalia 6 m.)

Vežimėlis gali būti išgyvenamas ir kaip žymintis naujo – neįgaliojo statuso įgijimą ir praradimą turėtų socialinių vaidmenų, kartu sukeldamas baimę ir nežinomybę, kaip reikės orientuotis socialinėse sąveikose, kurios gali įgauti nenumatytų ir/arba nujaučiamų nepageidaujamų formų, pavyzdžiui, atstūmimą, gailestį ar nuvertinimą. Tad ištikus negaliai, individas yra priverstas ieškoti būdų, kaip iš naujo identifikuoti save pakitusio kūno akivaizdoje ir visuomenės akyse įtvirtinti savo naują socialinę tapatybę, kurią žymi sėdėjimas neįgaliojo vežimėlyje.

Tačiau jei individas po traumos išgyvena ilgą gijimo periodą, kada nuolatos guli lovoje ir patiria visišką priklausomybę nuo kitų bei privatumo savo kūno atžvilgiu neturėjimą, tada atsisėdimas į vežimėlį gali įgyti savarankiškumo bei tam tikro pajėgumo ir mobilumo reikšmes:

„Aš džiaugiausi, kad aš į jį atsisėdau ir aš galėjau savarankiškai iš ligoninės palatos išvažiuoti į skyrių, paskambinti telefonu, nuvažiuoti dar kažkur. Aš iš karto jį priėmiau kaip galimybę, kaip kažkokį, kaip kompensacinę techniką.“ (Marius, 33 m., su negalia 8 m.)

Remiantis informantų naracijų analize pastebėta tendencija, kad vyrų santykis su vežimėliu nuo pat pradžių yra mažiau negatyvus ir emocionalus nei moterų, o daugiau pagrįstas racionalių ir pragmatinių požiūrių. Dažniausiai jie žvelgia į jį gana funkcionaliai, tipizuodami jį tiesiog kaip judėjimo priemonę, kompensacinį įrenginį, padedantį sutrikus galūnių motori-

riamas. Pagrindinis *natūralios nuostatos* požymis, pasak A. Schützo, yra tas, kad žmogus pasaulį ir visus jame esančius objektus laiko savaime suprantamais. Jis nėra linkęs kvestionuoti šio pasaulio realumo, abejoti savo patirtimi ir įsitikinimu, kad jame esantys daiktai ir kiti dalykai jų patirčiai yra duoti tokie, kokie yra iš tikrųjų.

kai, nesuteikdami jam papildomų simbolinių prasmų:

„Žmonės perdarinėja, prisigalvoja visokių dalykų, kad vežimėlis būtų kažkoks ypatingas. Man tas vežimėlis yra eilinė transporto priemonė, nėra laiko dulkėms nuo vežimėlio nuvalyti.“ (Titas, 35 m., su negalia 9 m.)

„J.: Kojos. Kojos, judėjimo priemonė. Kaip čia ją pavadinti? Kaip ir žmogui kojos.

T.: Žodžiu, būtų sunku be vežimėlio gyventi?

J.: Nu tai... Čia jau būtų, nežinau... Ne gyvenimas.“ (Jurgis, 22 m., su negalia 6 m.)

Po reabilitacinio ir adaptacinio periodo daugumai neįgaliųjų santykis su vežimėliu pakinta teigiama linkme, nes kinta interpretacijos schemos, sukauptas žinojimo ir patirties bagažo turinys. Vadinasi, keičiasi ir vežimėlio subjektyvi prasmė. Kadangi dabartinė tikrovė nebėra bauginanti ir neaiški, kaip ji buvo išgyvenama pirmomis dienomis, mėnesiais ar net metais, priklausomai nuo kiekvieno žmogaus individualiai vežimėlis pamažu „prisijaukinamas“ ir daugeliui tampa įprasta kasdienės tikrovės dalimi, be kurios neįsivaizduojamas tolesnis gyvenimas, žodžiu, jam suteikiama tiesiog mobilumo kompensacijos reikšmė. Tos pačios moterys, kurioms vežimėlis iš pradžių kėlė siaubą, vėliau palaipsniui pakeitė požiūrį į jį ir dabar jį priima kaip elementarią, nors ir ne visada patogią judėjimo priemonę:

„Bet po to, kai jau guli pusantr mėnesio, tai jau norisi į bet ką, nesvarbu ant ko, bet norisi jau atsistėti. Tai vat, po to, kai atsistėdau, žiūriu, aš čia ir tą galiu, vat ir tą galiu jau kažkaip po truputį, po truputį, nu ir nebuvo tokios depresijos ten jau gilos ar kažkas tokio...“ (Justina, 25 m., su negalia 7 m.)

„Nu dabar šiuo momentu tai jau man kažkaip atrodo tai natūralu... Toks gyvenimas, atrodo, ir viskas.“ (Ramutė, 50 m., su negalia 27 m.)

Nors esti ir išlikusio negatyvaus santykio su vežimėliu atvejų, kada jis tebeženklina likimo primetą tikrovę, kuri ligi šiol suvokiama ir išgyvenama skausmingai kaip neigiamos konotacijos žymė, stigmatizuojanti jų socialinę tapatybę. Štai išsakytos mintys dviejų informančių – Renatos ir Romos, kurios jau aštuonerius metus po traumos sėdi vežimėlyje, bet vis dar negali susitaikyti su nauja negalios realybe:

„Nu kaip, aš nepriimu dar [sėdėjimo vežimėly] po šiai dienai, ir viskas. Nežinau, gal ateis laikas, priimsiu. [...] Vis tik gal aš jaučiuosi išskirtinė šiuo atžvilgiu.“ (Renata, 32 m., su negalia 8 m.)

„Kartais aš jo [vežimėlio] nekenčiu, atrodo, šypsautsi, bet, rodos, imčiau ir sulaužyčiau jį. Jis tarsi mano priešas būtų. Kodėl aš turiu jame sėdėt? <...> Na, aišku, ten, sakykim, visi man nurodinėja, kad kojos – tai ne esminis dalykas, viskas galvoj ir visa kita, bet vis tiek tave jis išskiria iš visų bendrų, normalių žmonių tarpo, tas vežimas labai aukštą barjerą pastato.“ (Roma, 40 m., su negalia 8 m.)

Skirtingas, besikeičiantis santykis su vežimėliu ir jam suteikiamos prasmės negalios atsiradimo pradžioje ir vėliau resocializacijos metu rodo, kad pirmiausia neįgaliais tapę asmenys yra internalizavę visuomenėje egzistuojančias stereotipizuotas negatyvias prasmes, siejamas su neįgaliojo vežimėliu, todėl atsisako jį priimti. Ir tik vėliau, formuojantis naujoms tipizacijų ir interpretacijų schemoms, adekvatioms naujai biografinei situacijai, dauguma iš jų užmezga pozityvų ar tiesiog neutralų, pragmatišką santykį su šia kompensacine judėjimo priemone, kuri tampa neatsiejama jų gyvenimo dalimi.

Ekspresyvi vežimėlio kaip ženklų funkcija ir jo reikšmė nuo mažens negalią turintiems asmenims

Neįgalieji nuo gimimo/vaikystės su vežimėliu turi šiek tiek kitokį santykį, nei po traumos negalią įgiję asmenys. Jie apibūdina pastarąjį žymiai spalvingiau ir emocionaliau, pateikdami gana plačią gamą reikšmių, siejamų su vežimėliu. Tokį santykį sąlygoja kiek kitoks savo negalios išgyvenimas, kurį atskleidus paaiškėja ir savitų nuo gimimo/vaikystės su negalia augusių asmenų vežimėliui suteikiamų prasmų kilmė.

Pagrindinis vienijantis šių judėjimo negalią turinčių žmonių pirmosios socializacijos bruožas yra vaikystės prisiminimuose neužfiksuota savo pačių negalia, t.y., jiems atrodė natūralu ir savaime suprantama gyventi su negalia, turėti neįgalų kūną, neįvardijant jo kaip neįgalaus ir nesuvokiant, kad esama kažkokio kūno motorikos sutrikimo. Kuomet socialinės sąveikos apsiriboja namų aplinkos erdvėje esančiais šeimos nariais ar kitais artimaisiais, individas internalizuoja artimųjų – reikšmingų kitų – pristatomą jį supančią tikrovę kaip natūralią ir neišvengiamą. Kaip teigia P. Bergeris ir T. Luckmannas (1999), pratęsdami A. Schützo subjektyviai išgyvenamos tikrovės temą, teigia, jog „vaikas jam reikšmingų kitų pasaulio neinternalizuoja kaip vieno iš daugelio galimų pasaulių. Jis internalizuoja jį kaip pasaulį, vienintelį egzistuojantį ir vienintelį suvokiamą pasaulį, pasaulį tout court“ (Berger ir Luckmann 1999; 169–170). Jeigu tėvai neišskiria jo iš kitų vaikų kaip „kitokio“, juo labiau nekalba apie jo negalią, tai neįgalus vaikas ir nepastebi, neišsąmonina savo neįgalumo.

Pirminės socializacijos metu susiformavęs individo pasaulis yra neabejotinai realus. Jis

skatina pasitikėti ne tik reikšmingais kitais asmenimis, bet ir jų pateikiamais situacijos apibrėžimais (ten pat; 171). Todėl nuo to, kaip neįgaliam vaikui pristatoma ir paaiškinama jo situacija, labai priklauso jo vidinė laikysena savo neįgalumo atžvilgiu:

„Sakau, jeigu ne patyčios kieme, aš net nebūčiau, net nebūčiau verkusi, nebūčiau žinojusi, va, kad man sunku, kad man kažkas. <...> Įprasta tai [negalia], tai tas pats, sakau, kad kas gimtų ar tai su apgamu kažkokiu, ar su žyme ant veido, tai kad, vat, pasižiūri į tave, o tu į tai nekreipi dėmesio, viskas, atrodo, taip ir turi būti, nes tu tiesiog gimei ir net nežinai, ką reiškia vaikščioti.“ (Ilona, 20 m., su negalia 16 m.)

„Tas buvo vaikystėje, man atrodė, kad tai savaime aiškus dalykas, kad taip turi būti. Aš namuose keturiom, prisilaikydama už sienų eidavau – man tuo metu tai nebuvo problema.“ (Roberta, 25 m. su negalia 25 m.)

Taigi internalizuotas pirminis pasaulio vaizdas su artimiausios aplinkos suformuotu žinojimo bagažu ir padiktuotomis interpretacinėmis schemomis yra stipriai išsąmonintas individo natūralios nuostatos mąstyme ir sąlygoja pirminę jo saviidentifikaciją, kurioje negalios, neįgalaus kūno tipizacijų gali net neegzistuoti.

Tik prasidėjus antrinei socializacijai kūno negalia pasirodo kaip „kitoniškumo“, „skyrimosi nuo kitų“ tikrovė, nes prasiplečia individo socialinė aplinka, į kurią patenka kiti aplinkiniai žmonės ir į atsitiktines socialines sąveikas patenkantys prašalčiai, kurie greitai pastebi neįgaliojo išvaizdos ar eisenos „kitoniškumą“. Jie nepriima jo neįgalumo kaip savaime suprantamo dalyko, jeigu jų žinojimo ir patirties atsarga yra susiformavusi socialinėje aplinkoje, kurioje su šiuo reiškiniu jiems neteko susidurti arba jau yra internalizavę interpretacinę schemą, pagal

kurią sutikti judėjimo negalią turintys asmenys tipizuojami kaip „kitokie“ negatyviaja prasme. Savo socialinėje aplinkoje sutinkami aplinkiniai bendraamžiai ar vyresnieji esti mažiau reikšmingi kiti, kurie, anot Bergerio ir Luckmanno (1999; 190), kaip „choras“ taip pat dalyvauja tikrovės palaikymo procese šalia pagrindinių reikšmingų kitų – tėvų. Tik šiuo atveju ryšys tarp pirmųjų ir antrųjų yra dialektinis, nes platesnės aplinkos rodomas negatyvus tapatinimas („invalidas“, „luošys“ ir t. t.) daro priešingą įtaką tapatinimui, kurį rodo šeimoje esantys reikšmingi kiti. Būtent platesnė socialinė aplinka ir parodo individui, kad jis savo kūne turi kažkokį nukrypimą nuo egzistuojančio įprastinio standarto „kaip visi“, kuriam suteikiama neigiamos konotacijos žymė – stigma, diskredituojanti jo tapatumą (Goffman 1968; 18).

P. Bergeris ir T. Luckmannas (1999) tvirtina, kad visuomenėje, kurioje fizinis luošumas yra socialiai stigmatizuojamas, luošas individas faktiškai negali subjektyviai apsiginti nuo jam priskiriamo stigmatiško tapatumo. Jis yra tas, kuo jis privalo būti tiek pats sau, tiek ir jam reikšmingiems kitiems ir visai bendruomenei (Berger and Luckmann 1999; 206). Tai gali stipriai trikdyti vaiko socializaciją, jeigu savo atžvilgiu jis gana aiškiai suvokia ir patiria, kad yra socialiai iš anksto apibrėžtas kaip profilinis tipas: luošys ar invalidas. Toks augantis ir besiformuojantis nuo mažens neigalus asmuo yra įkalintas objektyvioje savo visuomenės tikrovėje, nors šią tikrovę jis subjektyviai suvokia kaip svetimą ir sudarkytą:

„Pajutau užsidarymą, nes paauglystėje atsiranda egzistenciniai klausimai, ir tada matymas savęs, savo kūno, kiek jis yra kaip kliūtis, atsiranda

kaip kliūtis. Na, ir tada prasidėjo turbūt noras būti sveikam.“ (Arnas, 28 m., su negalia 28 m.)

Dėl to neigalus asmuo gali nesėkmingai socializuotis, t. y. patirti didžiulę asimetriją tarp socialiai apibrėžtos tikrovės, kurioje jis *de facto* įstrigęs kaip svetimame pasaulyje, ir jo paties subjektyvios tikrovės, kuri yra tik labai blankus ano pasaulio atspindys (Berger ir Luckmann 1999; 207). Šios minėtų autorių įžvalgos paaiškina, kodėl mūsų visuomenėje yra ganėtinai daug neigalių žmonių, kurie gyvena visiškai uždara, izoliuotą nuo išorinio pasaulio gyvenimą, nes jų socializacija dėl internalizuotos negalios stigmos, diskredituojančios jų tapatybę, yra sutrikusi.

Tačiau kitoje vietoje P. Bergeris ir T. Luckmannas tvirtina, jog pasaulis, internalizuojamas pirminės socializacijos metu, kur kas stipriau įsitvirtina sąmonėje negu tie pasauliai, kurie internalizuojami jau antrinės socializacijos metu (1999; 170). Todėl nuo vaikystės negalią turintys asmenys, kurie savo negalios anksčiau nebuvo įsisąmoninę, nes artimieji – reikšmingi kiti – neakcentavo jų neigalumo, ir suaugystės metais yra linkę savo negalią laikyti savaime suprantamu dalyku, natūraliai suvokiamu, išgyvenamu ir priimamu. Ji yra tapusi integralia jų tapatybės, savasties dalimi, kurios kasdienybėje jie nėra linkę objektyvizuoti, t. y. pastebėti ir išskirti iš kitų natūraliai priimamų, savaime suprantamais laikomų subjektyvios tikrovės elementų:

„Bet aš net negalią nelaikau tragedija ar nelaime, aš nežinau kodėl, bent jau dabar. Nes aš nežinau netgi, ar negalia yra blogai, aš netgi negaliu į tą klausimą atsakyti. <...> Aš pagalvoju, jeigu kažkoks tai būdas atsirastų, ar kažkoks tai stebuklas ten, pasirinkimas, tarkim, dabar paimt

ir pasveikt... Nežinau, ar aš to norėčiau.“ (Da-rius, 24 m., su negalia 24 m.)

„Man savaime aiškus dalykas, kad judu veži-mėlyje. <...> Man negalia yra paprastas dalykas, aš su ja susitaikiau. Aš dabar net nenorėčiau būti sveika, vaikščiojanti mergina.“ (Roberta, 25 m. su negalia 25 m.)

„Gyvenimas su negalia, sakai... Iš tikrųjų tai yra mano gyvenimas. Tarkim, jeigu aš neturė-čiau negalios, tai, ko gero, būtų netgi ne mano [gyvenimas]. Jau būčiau ne aš. Ir, pavyzdžiui, netgi sau kartais pagalvoji: Dieve mano, net ir neįvardintum savo gyvenimo, kaip gyvenimo su negalia, nors jis vis tiek kažkiek yra kitoks.“ (Daiva, 28 m., su negalia 28 m.)

Taigi įgimta ar nuo vaikystės turima judė-jimo negalia įsisąmoninama ne per tiesioginį santykį su savo kūnu, bet per socialinį žinojimą, kuris įgyjamas iš platesnės socialinės aplinkos antrinės socializacijos metu ir kuriame atsiranda neįgalus, „kitokio“, „nenormalus“ kūno tipizacijos, siejamos su neigiamos konotacijos žyme – stigma. Šiai negalios stigmai įveikti ne-beužtenka pirmosios socializacijos reikšmingų kitų rato, tenka ieškoti naujos socialinės grupės ar bendruomenės kaip įtikimumą laiduojančios struktūros (Berger ir Luckmann 1999; 209), į kurią patekęs asmuo gali čia rasti pagrindą formuotis jo identitetui nauja linkme, įtvirtinti naują „Aš koncepciją“, apvalytą nuo anksčiau internalizuotų negatyvių ir diskredituojančių savitipizacijų. O sėkmingai socializavęsi neįgalūs asmenys vėliau grįžta prie pirminės savo negalios kaip savaime suprantamos ir natūralios tikrovės patirties, kada ji tampa integralia jų tapatybės, savasties dalimi, kurios kasdienybėje šie asmenys nebėra linkę sureikšminti ir išskirti iš kitų savo gyvenimo tikrovės elementų.

Reikia atkreipti dėmesį, kad visi tyrime dalyvavę informantai, nuo vaikystės turintys

judėjimo negalią, yra sėkmingai socializavęsi asmenys, bent jau atsikratę stigmatizuotų savitipizacijų, todėl ir jų santykis su vežimėliu yra sveikai subalansuotas, bet kartu ir emocio-nalesnis, su ryškiaspalvėmis reikšmių gamomis. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys tų reikšmių skirtumus, yra respondentų amžius ir negalios pobūdis, t. y. kaip stipriai ji yra pažeidusi kūno judėjimo motoriką.

Jaunosios kartos neįgaliems asmenims vežimėlis nėra vien tik paprasta judėjimo prie-monė. Jis suvokiamas kaip savęs reprezentavimo priemonė, tarsi neatsiejama jų individualios ta-patybės dalis. Vakarų visuomenėje, kaip pastebi A. Giddensas (2000; 130), stiprėja tendencija kūno išvaizdą laikyti projektu, kuris yra kuria-mas, perkuriamas kaip sudėtinė, o dažnai ir pati svarbiausia savo identiteto sudėtinė dalis, tad ir vežimėlis neįgaliui nuo vaikystės asmeniui tampa kone esmine, reprezentuojančia kūno įvaizdžio dalimi:

„[Vežimėlis – tai] tie patys batai, tas pats megztinis, tos pačios kelnės – tai yra dalis to, ką aš dėviu. Kai kas sako: „Prikaltas prie veži-mėlio“, bet niekas nesako: „Prikaltas prie batų.“ Tai – mano judėjimo priemonė. Kaip žmogus neišeina į gatvę basas, taip aš neišeinu be veži-mėlio, nes tai yra MANO BATAI. Man patinka vežimėlis, aš jį myliu, netgi stengiuos pritaikyt drabužius būtent prie jo, jeigu reikia kažkur gra-žiau pasirodyti – stengiuos derinti su vežimėliu.“ (Roberta, 25 m., su negalia 25 m.)

Šiuolaikinis žmogus vis labiau siekia atsieti save nuo biologinės savo kūno determinacijos ir padaryti jį pastovaus taisymo, perkūrimo objektu, todėl negalios atveju vežimėlis gali tapti tuo objektu, į kurį akumuluojamas dėmesys formuojant savo kūno įvaizdį. Tokiu būdu nukreipiamas dėmesys nuo savo kūno, kuris

nepasiduoda žymiai korekcijai, nes yra ligos determinuotas ir kartu deformuotas. Informantas Arnas ganėtinai išraiškingai dalijasi savo stipriu išgyvenimu dėl jo vežimėlio išvaizdos pokyčio:

„Mano ratai buvo baisūs, pilki, tokie su ryčiais (svertais – J. V. past.), nes mano rankos silpnesnės, įprastinių ratelių varyti negaliu. Kaip dabar prisimenu, mano [draugas] kartą sako: „Na, Arnai, tu ir pilkas, darom kažką.“ Tai buvo idėja. Per porą savaitių susiradau dažų ir jis man nudažė namie savaitgalį, balkone laikydamas, po to išpailė moderniai ryškiom spalvom. Pirmą kartą su perdažytais ratais išvažiavom į lauką, tai iš tikrųjų vidinis jausmas buvo toks, sunku net ir apskyt: lyg būtų skrydis! Dabar žiūrės į mane ne kaip į mano kūną, o kaip į kažką neįprastą!“ (Arnas, 28 m., su negalia 28 m.)

Vežimėlis tampa netgi tam tikra saviraiškos priemone. Todėl neigalieji renkasi vežimėlį (ir pyksta dėl gana ribotų pasirinkimo galimybių) ne tik pagal jo funkcionalumą, bet ir pagal išvaizdą, nori, kad jis būtų stilingas ir estetiškas, atitiktų jų vidinę būseną, žmogišką orumą ir savivertę. Šiuo atveju vežimėlis, pagal A. Schützą (1970; 103), atlieka ekspresyvią ženklų funkciją – padeda išreikšti save, savo vidinį nusiteikimą bei gana laisvą santykį savo negalios atžvilgiu, negalios, kuri jiems yra tapusi kone savaime suprantama tikrovė:

„Bet šiaip man svarbu ne tik, kad jisai gerai riedėtų, bet jo žibėjimas svarbu. Jisai turi estetiškai atrodyti, nes čia tas pats, kas drabužis. <...> Vežimėlis atspindi žmogaus estetiką visą.“ (Darius, 24 m., su negalia 24 m.)

„Man vežimėlis – savotiška mašina, aš noriu būti elegantiškai graži tame vežimėlyje, kurį aš pirkiau. Stengsiuos parinkti tokį, kad jis man būtų patogus ir gražus, ne taip, kad: ai, koks yra, toks gerai. <...> Jeigu būtų tokia galimybė, keičiau kaip drabužius, kaip automobilius žmonės keičia, ir stengčiausi kiekvieną kartą turėti vis kitokį.“ (Roberta, 25 m., su negalia 25 m.)

Vyresnės kartos neigaliųjų pirminė ir antrinė socializacija vyko sovietiniu laikotarpiu, pažymėtu itin nepalankiomis socialinėmis gyvenimo sąlygomis negalią turintiems žmonėms: „Ir neigalieji tarybiniais metais buvo ignoruojami ir pašalpos buvo labai mažos. Ir vežimėlį buvo sunku gaut, o apie gerą vežimėlį tai ir nesvajok“ (Tomas, 42 m., su negalia 19 m.). Todėl vežimėliui jie nekelia jokių estetinių reikalavimų, tačiau akcentuoja jo gyvybišką būtinumą, komfortabilumą ir netgi savotišką priklausomybę nuo jo, nes vežimėlis suvokiamas ir išgyvenamas kaip neatsiejama aktyvaus ir socialaus gyvenimo dalis:

„Taip, tai yra tas, be ko tu negali apsieiti. Kaip sunkiai matantis ieško akinių, nes jisai negali be jų skaityti, matyti, tai lygiai taip pat yra neigaliajam vežimėlis. <...> Jis man gražus, nors ir apdaužytas, aplaužytas, bet jis man mielas, ir man didžiausia baimė, kad tik jisai nesugestų, nes nebegalėsiu judėti. Tada jautiesi lyg būtum bedugnėn įmestas.“ (Marija, 50 m., su negalia 50 m.)

Vyresnio amžiaus nuo vaikystės neigalūs asmenys paprastai būna žymiai silpnesni už jaunesnius, todėl jie ypač pabrėžia galimybę naudotis elektriniu vežimėliu, kuris jiems tampa tam tikru savarankiškumo, mobilumo ir netgi socialumo simboliu, nes jis realiai įkūnija laisvės ir nepriklausomybės troškulį nuo kitų juos lydinčių ir jiems pagelbstinčių asmenų:

„Aš pirmais metais, kai čia į stovyklą atvažiauvau su paprastu vežimėliu, pati nepajėgiau pavažiuoti. <...> O kai gavau elektrinį: aš į Šventąją, aš prie jūros, aš ten, aš ten. Jau tokia laisvė – negaliu apsakyti, ką reiškia elektrinis vežimas – visai kitas gyvenimas!“ (Janina, 54 m., su negalia 44 m.)

„Vežimėlis tai yra, sakykim, yra tai, kad tu gali išeiti į visuomenę. Įsivaizduoji, neturėčiau vežimėlio, viskas, tada aš turėčiau būti namie.

<...> Tai čia yra vežimėlis jau toks atradimas, kuris mums, tai čia aš nežinau, tas pats, kas, pavyzdžiui, sveikam mašina ar dar kažkas. Ir ypač dabar va tie elektriniai... Iš viso nepriklausomas esi!“ (Irena, 52 m., su negalia 42 m.)

Pravartu išskirti dar vienos grupės neigaliųjų savitą santykio su vežimėliu patirtį. Tai neigalieji, kurie nuo gimimo ar ankstyvos vaikystės turėjo tam tikrą judėjimo negalią, tik ji iš pradžių pasireiškė sunkesniu vaikščiojimu, palaipsniui vis sunkėjančiu, kol tapdavo per sunku eiti ilgesnius atstumus ir prireikdavo vežimėlio. Sėdimąsi į vežimėlį jie išgyveno panašiai kaip ir tie, kurie negalią įgijo jau būdami suaugę. Jie taip pat jį priėmė kaip savotišką lūžinį momentą, skausmingą, traumojančią patirtį, susijusią su tapatybės transformavimu, kuris pasireiškė vaikstančio Aš praradimu, t. y. suvokimu, kad jie nebegalės tapatintis su didžiąja vaikstančiųjų dauguma ir kad jiems galutinai ir negrįžtamai bus primesta stigmatizuota socialinė neigaliojo tapatybė, kurią ženklina vežimėlis. Šių nuo vaikystės neigalių žmonių savitą patirtį geriausiai iliustruoja informantės Daivos praeities refleksijos apie paauglystėje skausmingai išgyventą pirminį santykį su vežimėliu:

„Vieną sykį per Kalėdas po eglute VEŽIMĖLĮ radau. Kadangi tai yra mama, aš labai jai myliu ir gerbiu, aš labai jai padėkojau, bet širdy irgi labai siutau: nu kas čia dabar per dovaną! [...] Man vežimas tai buvo kažkas tokio baisaus, jeigu sėdi į vežimą, tai kaip, sakykim, kad turi negalę kvadratu! <...> Aš šiaip eidavau irgi labai taip, į visas puses kypuoju ir suprakaituoju ir man labai sunku iš tikrųjų, bet atrodydavo, kad, va, eiti yra geriau. Ir tas pats sėdimasis į vežimą, jis buvo labai iš tikrųjų sunkus.“ (Daiva, 28 m., su negalia 28 m.)

Taigi įgimtą ar iš vaikystės judėjimo negalią turinčius asmenis su vežimėliu sieja daugiapras-

mis ryšys, kuris kyla iš giluminių išgyventos patirties klodų, nusėdusių juose ankstyvosios ir vėlesnės socializacijos laikotarpiais. Šio santykio įvairiapusiškumą sąlygoja tiek tyrimo dalyvių amžius, tiek jų sėkmingos socializacijos lygis, tiek jų negalios pobūdis bei vystymosi eiga.

Dichotomiškas neigalių ir įgalių visuomenės narių vežimėlio interpretavimas

Nagrinėjant vežimėlį kaip ženklą, reprezentuojantį negalios tikrovę, svarbu atkreipti dėmesį į neigalių ir įgalių visuomenės narių vežimėlio interpretavimą, kuris pasirodo esąs dichotomiškas, nes vežimėliui suteikiamos prasmės skirtingose „stovyklose“, kaip pastebi patys neigalieji, stipriai disonuoja. Pastarieji reflektuoja įgalių žmonių santykį su neigaliojo vežimėliu, kuris pasireiškia baime, pasimetimu, vengimu arba užuojautos rodymu susidūrus su vežimėlyje sėdinčiu žmogumi. Taigi neigaliojo vežimėliui jie taiko kitokias, nei pačių neigaliųjų, interpretacines schemas, jis tampa ženklu tikrovės, kuriai jie suteikia subjektyvias, bet daugiau ar mažiau neigiamas reikšmes, dažniausiai bendrai vyraujančias ir atspindinčias visuomenės nuostatas. Interpretacinių schemų nesutapimas, kaip teigia A. Schützas (1970; 102), gali sukelti tam tikrų nesusipratimų, ypač socialinių sąveikų metu. Tai iliustruoja informanto Tomo nupaskota situacija, kuria remdamasis jis išdėsto savo nuostatą ne tik vežimėlio, bet ir jį nurodančio socialinio neigalaus asmens statuso atžvilgiu:

„Kaip viena bobikė priešus sako man: „Vajėzau, vaikeli, kaip tau blogai!“ – „Man gerai, man kaip tik gerai, – sakau jai. – Aš nesikeisčiau vietomis su tuo, kuris griovy voliojasi girtas,

atsiprašant, prisišlapinęs į kelnes tik dėl to, kad jis gali vaikščioti ir dirbti darbą.“ Bet ji vis tiek savo: „Vai, ką tu kalbi, vis vien yra baisu!“ <...> Aš neišskirčiau kaip tokį vežimėlį, svarbiausia, turi išlikti žmogum, suprasti, kad tu esi žmogus. Nesvarbu, kur tu sėdi: ant kelmo ar ant vežimėlio – koks skirtumas.“ (Tomas, 42 m., su negalia 19 m.)

Iš panašių pasidalintų reakcijų galima daryti išvadą, kad vežimėlis vaikstantiems visuomenės nariams žymi galimai realią, tikėtiną jų pačių tikrovę, nes jie žino, kad nėra šimtu procentų apsaugoti nuo nelaimingo autoįvykio ar ligos, kuri juos pačius gali pasodinti į vežimėlį. Vien dėl to, kad jie nepažįsta iš arti neįgalaus asmens gyvenamojo pasaulio, jis atrodo jiems toks buginantis ar net siaubingas. Taip gali susidaryti paradoksali situacija: gatvėje susiduria vežimėliu judantis neįgalus asmuo, kuris jaučiasi laimingas, džiaugiasi savo gyvenimu, ir tūlas prašalaitis, kuris su baime arba gailesčiu nužiūri sėdintįjį vežimėlyje kaip tą, „kuriam žiauriai nepasisėkė“. Tas pats išorinis objektas – vežimėlis – gali būti suvokiamas visiškai skirtingai. Neįgalusis net gali didžiulotis, kad važiuoja stilingu, manevringu, brangiai įvertintu vežimėliu (kas būdinga patiems neįgaliesiems), o „sveikasis“ į jį žvelgia kaip į nelaimės ir potencialios jo paties asmeninės gyvenimo tragedijos simbolį. Taigi tam pačiam objektui yra taikomos skirtingos interpretacinės schemas, kurios dažniausiai

atskleidžia, kad jas taikantys asmenys priklauso skirtingoms, – kaip šiuo atveju fiziškai neįgalių ir įgalių individų, – socialinėms grupėms, kurių narių reliatyviai natūralus pasaulio vaizdas³ stipriai skiriasi, todėl tas pats reiškinys ar objektas gali būti suvokiamas ir išgyvenamas labai kontrastingai. Suvokiant šį įgalių ir neįgalių asmenų santykio su vežimėliu ir jo interpretavimo kontrastingumą, paaiškėja, kodėl „sveikiesiems“ kyla tokių socialinių reklamų idėjų, kurios neįgaliesiems sukelia nepasitenkinimą ar net pasipiktinimą:

„Man nepatinka tokios reklamos, kaip būna degalinėse, gal pastebėjote: „Vairuotojau, nesodink manęs į šią kėdę.“ Vežimėlis reprezentuojamas kaip baisy dalykas. Žmonėms nedraudžiama sėstis į automobilius, nors tai yra pavojinga, netgi daug daugiau pavojingiau, ir tai yra irgi judėjimo priemonė: tokie pat keturi ratai, kurie padeda būti mobiliems mieste, tarp miestų, dar kažkur. Nežinau, ką dar galima pasakyti, tiesiog reikia mažiau jo baidytis, nes vežimėlis – tai judėjimo priemonė!“ (Roberta, 25 m., su negalia 25 m.)

Toks dichotomiškas negalią turinčių ir neturinčių visuomenės narių vežimėlio kaip judėjimo negalią ženklinančios tikrovės įreikšminimas, atsiskleidžiantis socialinėse sąveikose, leidžia konstatuoti tarp jų esantį intersubjektyvaus supratimo trūkumą. Jis kyla iš skirtingai suformuotų tipizacijų ir interpretacinių schemų, kuriomis vadovaujasi šių grupių nariai. Pastarąjį supratimo trūkumą visuomenėje kaip lakmuso

³ A. Schütz'o panaudota Maxo Schelerio reliatyviai natūralaus pasaulio vaizdo (*relative-natural world view*) samprata apibrėžia socialiai objektyvizuotą pagrindinės individo socialinės grupės perduodamų tipizacijų apie gyvenamąjį pasaulį sistemą, tarpstančią pirmiausia gimtojoje kalboje kaip ženklių sistemoje. Šis reliatyviai natūralus pasaulio vaizdas apima ne tik sociokultūrines bendruomenės, kurioje individas užaugo, įvairias interpretacijų ir tipizacijų schemas, bet ir papročius, normas, reguliuojančias jo elgesį, o kartu ir daugybę padiktuotų tipinių elgesio receptų tipinėse gyvenimo situacijose.

popierėlis puikiai atspindi neįgaliojo vežimėlis, kuriam „sveikieji“ suteikia stereotipizuotas ir vienpusiškai negatyvias konotacijas.

Išvados

Reziumuojant galima teigti, jog neįgaliojo vežimėlis žymi skirtingai suvokiamą ir išgyvenamą negalios tikrovę tiek patiems neįgaliesiems, tiek įgaliams visuomenės nariams. Nuo vaikystės neįgalūs asmenys, nepatyrę sėdimosi į vežimėlį lūžinio momento, pastarąjį linkę priimti kaip savaime suprantamą dalyką. Kaip ir pati negalia jis yra tapęs kone integralia jų tapatybės, savasties ir natūraliai suvokiamo pasaulio dalimi. Jaunoji su vežimėliu užaugusi karta jį vertina kaip savęs reprezentavimo priemonę, padedančią formuoti savo kūno įvaizdį, tuo metu kai vyresniesiems jis įgyja socialumo, mo-

bilumo reikšmes ir net įkūnija laisvės bei nepriklausomybės siekį nuo kitų pagalbos (elektrinis vežimėlis). Negalią gyvenimo eigoje patyrusieji dažniausiai pereina adaptacinį laikotarpį, kurio metu keičiasi individo santykis su vežimėliu ir jam suteikiamos reikšmės nuo itin negatyvių simbolinių iki neutralių pragmatinių. Tačiau tie individai, kurie ligi šiol negalią išgyvena kaip gyvenimą sulaužiusį įvykį, vežimėlį vertina kaip neigiamos konotacijos žymę, stigmatizuojančią jų socialinę tapatybę. Iš respondentų reflektuotų socialinių sąveikų su įgaliais visuomenės nariais matyti, kad tarp jų vyrauja negatyvios reikšmės, siejamos su neįgaliojo vežimėliu kaip žmogaus asmeninio gyvenimo tragedijos simboliu. Tai rodo, kad visuomenė nėra susipažinusi su fiziškai neįgalių asmenų išgyvenama socialine tikrove.

LITERATŪRA

Berger, Peter; Luckmann, Thomas. 1999. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.

Crossley, Nick. 1995. „Merleau-Ponty, the Elusive Body and Carnal Sociology“, *Body & Society* 1 (1): 43–63.

Giddens, Anthony. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.

Goffman, Erving. 1968. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Penguin Books.

Hughes, Bill; Paterson, Kevin. 2006. „The Social Model of Disability and the Disappearing Body: Towards a Sociology of Impairment“ in Len Barton (ed.) *Overcoming Disabling Barriers*. London and New York: Routledge: 91–107.

Merleau-Ponty, Maurice. 1962. *The Phenomenology of Perception*. London: RKP.

Sadala, Maria Lúcia Araújo; Adorno, Rubens de Camargo Ferreira. 2002. „Phenomenology as a method to investigate the experience lived: a perspective from Husserl and Merleau-Ponty's thought“, *Journal of Advanced Nursing* 37(3): 282–293.

Schütz, Alfred. 1970. *On Phenomenology and Social Relation*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Schütz, Alfred; Luckmann, Thomas. 1973. *The Structures of the Life-World*. London: Heinemann.

Viluckienė, Jolita. 2011. *Judėjimo negalia turinčių asmenų fenomenologinė gyvenamojo pasaulio analizė: daktaro disertacija: Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

ABSTRACT

**THE WHEELCHAIR AS A SIGN OF MOTOR DISABILITY:
A PHENOMENOLOGICALLY GROUNDED SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE**

The article applies Alfred Schutz's **phenomenologically grounded sociological** perspective to explore how people in wheelchairs construct and maintain their significant social reality through subjective meanings, one of the key elements of everyday life being the wheelchair itself. Their personal narratives are based on qualitative in-depth interviews and suggest that due to the different schemes of interpretation applied towards 'reading' the same sign – in this case the wheelchair – different individuals assign different meanings, which to them signify different realities. This variety of meanings given to the wheelchair depends on the stock of social knowledge available to each person with a disability, which includes the cultural and symbolic meanings of disability that prevail in a society, as well as the type of disability – congenital or injury-/illness-acquired. The meanings also vary based on personal experience of interactions with other disabled people prior to injury, or on a lack of such experience. Among people with disabilities, such factors (facets) are involved in the formation or adjustment of attitudes towards the wheelchair during the re-socialisation process.

Gauta: 2012 11 15 10

Pateikta spaudai: 2012 12 27

Sociologijos katedra

Klaipėdos universitetas

El. paštas: jolitaviluckiene@yahoo.com